

Un ardelean în Vechiul Regat: Iuliu Moisi (1859–1947)

– considerații asupra activității de la Slatina

Lavinia MOLDOVAN

Complexul Muzeal Bistrița-Năsăud

lavi77pm@gmail.com

Am lăsat actorii, evenimentele ... să se nareze, să se mărturisească singure, în credințele lor, în intențiile, în textele, în limbajul lor, declara istoricul David Prodan, citat de Alexandru Zub într-unul din numeroasele articole scrise de-a lungul vremii în revista *Convorbiri literare*¹. Deși procedeul poate lăsa impresia de supradocumentare, istoricul considera că aceasta este cea mai potrivită metodologie istorică pentru a sugera *imaginea densă ... atmosfera, spiritul în care s-au desfășurat evenimentele*².

Încercarea de a realiza un demers restituitiv al vieții și activității lui Iuliu Moisi, privit din perspectiva istoriei culturale, dar neignorând mijloacele și terminologia specifică unor domenii conexe precum filosofia, sociologia sau istoria intelectualității, rememorarea și reactualizarea evenimentelor care și-au pus amprenta asupra desăvârșirii formării sale ca intelectual activ și creator de valori culturale, se oprește, preț de o clipă, asupra episodului Slatina. Un episod care marchează *deprovincializarea*³ lui Iuliu Moisi, moment de destin marcat de decizia de a trăi și activa în Vechiul Regat.

În proporție covârșitoare, informațiile analizate și sintetizate în acest articol provin din documentele de arhivă, din jurnalele, memoriile, fotografiile, articolele de presă și corespondența păstrată în *Colecția personală Iuliu G. Moisi, academician 1812–1948*, aflată la Arhivele Naționale-filiala Bistrița-Năsăud⁴.

Sursă extrem de bogată, care oferă înregistrări zilnice ale evenimentelor, sentimentelor și gândurilor sale, jurnalele lui Iuliu Moisi pot fi considerate adevărate artefacte culturale, *o arhivă prin care se situează pe sine în istorie*⁵. Scrise aproape fără întrerupere, de la vârsta de 19 ani și până la sfârșitul vieții, așadar din 1878 până în 1947⁶, rândurile referitoare la cei opt ani de zile petrecuți la Slatina, așternute de Iuliu Moisi cu extrem de multă atenție la detalii și context, înregistrează cronologic evenimentele prin care trece⁷ accentuând, în funcție de moment și experiența zilei, fie faptul-eveniment, relațiile sociale și instituționale, fie stări de spirit, stări sufletești sau gândurile stârnite de întâmplările zilei. Informațiile, deși nu atât de generoase ca în perioadele următoare, oferă detalii despre familiile și persoanele cu care intră în contact sau sunt descrieri cu

1 Zub 1979a, p. 14.

2 *Ibidem*.

3 Filipovici 2015.

4 Până la acest moment nu avem cunoștință despre vreo cercetare sistematică care să fi vizat acest subiect.

5 Paperno 2004.

6 Însemnările apar, de regulă, sub forma jurnalului propriu-zis, alteori, din cauza contextelor deosebite, apar doar însemnări scurte care se regăsesc pe hârtii separate, cum este cazul însemnărilor din perioada primei conflagrații mondiale.

7 Dacă se întâmplă ca notele să nu fie zilnice, autorul revine ulterior și completează firul întrerupt al narațiunii.

caracter general, însă minuțios verificate prin diverse surse, referitoare la istoria și oame-
nii locului. Împreună permit creionarea contextului social și intelectual în care Moisi
debutează în calitatea sa de intelectual public, oferind celor interesați posibilitatea sur-
prinderii acelor aspecte esențiale care au stat la baza formării personalității sale ca om
dar și ca activist în plan cultural ori militant pentru cauza națională.

Scris din convingerea că fiecare dintre oameni are datoria de a lăsa informații
referitoare la perioada pe care o trăiește pentru a oferi un model de conduită generațiilor
următoare, jurnalul lui Moisi joacă, ulterior, și rolul de declanșator al memoriei. O serie
de însemnări scrise la Slatina vor fi utilizate ca fond pentru articolele tematice redactate
sau ca material documentar în încercările de a realiza o biografie a familiei sale (inițiativă
pe care, din păcate, nu a dus-o la bun sfârșit). Însă paginile cu caracter memorialistic,
scrise la aproape jumătate de veac distanță, având în minte un public cititor căruia Moisi
i se adresează — nu la fel de spontan, natural și imparțial — întregesc scriitura jurnalelor,
dând o interpretare personală evenimentelor parcurse, oferind explicații, analizând
caractere, oameni, împrejurări, contexte. Scopul paginilor cu caracter memorialistic,
redactate în preajma deceniului patru al secolului XX de către Iuliu Moisi, poate fi cel
descriș de dr. Jill Ker Conway în lucrarea *When memory speaks — Exploring the art
of autobiography*⁸ care afirmă că forța motrice din spatele autobiografiei este aceea că:
„[e]very autobiographer wants to persuade others to learn from him or his life ... to
convince their readers to take up some important cause...be aware of particular hazards,
develop a new moral sense.” („fiecare autobiograf vrea să-i convingă pe alții să învețe de
la el sau din viața lui ... să convingă cititorii lor să participe la o cauză importantă ... să fie
conștienți de riscurile deosebite, să dezvolte un nou sens moral.”).

Evident că aceste construcții verbale, care sunt jurnalele și memoriile lăsate poste-
rității de Iuliu Moisi, ajută la construirea sinelui, însă trebuie selectate, analizate și
integrate cu precauție într-un demers monografic, ținând cont de particular, de modul
personal în care Moisi (re)memorează date, evenimente, fapte, idei, trecându-le prin
filtrul personal. Însă pentru surprinderea aspectelor esențiale în reconstituirea vieții și
activității culturale a lui Iuliu Moisi suntem datori să *coborâm în fapte, decelându-le ca-
uzația, subliniindu-le înțelesul adânc, explicându-le și restituindu-le*⁹, cu cât mai multă
obiectivitate posibilă, evitând orice distorsionare provocată de propriile noastre filtre
cauzate de contextul istoric și social actual sau, pur și simplu, de trecerea timpului.

8 Conway 1999, pp. 3–18.

9 Zub 1979b, p. 12.